

Авершин С.В., Заступник голови правління АТ «ФЕД»; Тел. (066)7671716. E-mail: avershyne@fed.com.ua
Мехович С.А., доктор економічних наук, професор, зав. кафедрою міжнародного бізнесу та фінансів Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Тел (050)4026212; E-mail: sm261245@gmail.com

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ Й ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ

Анотація. В статті розглянуто питання щодо ролі держави у створенні й підтримці інноваційних кластерів. Кластери як інтегровані утворення підприємств є глобальним явищем. Вони відносяться до різновиду ґрунтових структур і відрізняються присутністю інноваційної складової, що дозволяє пристосовуватися до змін в мінливому конкурентному середовищі. Процеси їх створення та функціонування проходять у регіональних інституційних середовищах та потребують уваги і підтримки регіональної влади. Однією із форм цієї підтримки є механізми державно-приватного партнерства. Доведено, що концептуально кластерна політика – це найважливіший інструмент технологічного реінжинірингу виробничої бази вітчизняних підприємств. Вона може бути дієвою при дотриманні певних принципів. Розглянуто їх сутність та напрями дії. Формування конкурентного виробництва і реалізація програм технологічного реінжинірингу залежить від обраної моделі промислової політики. Ця політика повинна враховувати історичні особливості розвитку і поточну ситуацію. У сьогоднішній Україні така політика має ситуативний і кон'юнктурний характер, безпосередньо залежить від домінуючої в країні громадської і економічної ідеології, формується на основі сталих неформальних взаємовідносин і правил поведінки між державою, бізнесом і суспільством, що, відповідно, визначає цілі, загальну стратегію і специфіку інструментарію розвитку промисловості. При розробці моделей ефективної промислової політики в Україні слід враховувати ряд існуючих організаційно-управлінських і інституціональних обмежень. Ігнорування пріоритету промислового розвитку на сучасному етапі створює економічну небезпеку.

Ключові слова: інноваційний кластер, державно-приватне партнерство, конкурентне середовище, кластерна політика.

Avershyn S., Vice-chairman of rule of propulsion "FED". Tel. (066) 7671716. E-mail: avershyne@fed.com.ua
Mekhovich S., doctor of economic sciences, professor, Head of the Department of International Business and Finance of the National technical university the "Kharkiv polytechnic institute", Tel.: (050) 4026212; E-mail: sm261245@gmail.com

ROLE OF STATE IN THE PROCESS OF CREATION AND SUPPORT OF INNOVATIVE CLUSTERS

Abstract. In the article a question is considered in relation to the role of the state in creation and support of innovative clusters. Clusters as integrated formations of enterprises are the global phenomenon. They behave to the variety of network structures and differ in the presence of innovative constituent, that allows to adapt to the changes in a changeable competition environment. The processes of their creation and functioning pass in regional institutional environments and need attention and support of regional power. One of forms of this support there are mechanisms of state-private partnership. It is well-proven that conceptually cluster politics is a major instrument of technological reengineering of productive base of domestic enterprises. She can be effective at the observance of certain principles. Their essence and directions of action are considered. Forming of competition production and realization of the programs of technological reengineering depends on the select model of industrial politics. This politics must take into account the historical features of development and current situation. In today's Ukraine such politics has situation and conjuncture character, directly depends on dominant in the country of public and economic ideology, formed on the basis of permanent informal mutual relations and rules of behavior between the state, business and society, that, accordingly, determines aims, general strategy and specific of tool of development of industry. At development of models of effective industrial politics in Ukraine it follows to take into account the row of existent organizationally-administrative and institutional limitations. Ignoring of priority of industrial development on the modern stage creates an economic danger.

Keywords: innovative cluster, state-private partnership, competition environment, cluster politics.

Avershyn S.V., Заместитель председателя правления АО "ФЕД", Тел.0667671716. E-mail:avershyne@fed.com.ua
Мехович С.А., доктор экономических наук, профессор, зав.кафедры международного бизнеса и финансов Национального технического университета "Харьковский политехнический институт".Тел. (050) 4026212; E-mail: sm261245@gmail.com

РОЛЬ ГОСУДАРСТВА В ПРОЦЕССЕ СОЗДАНИЯ И ПОДДЕРЖКИ ИННОВАЦИОННЫХ КЛАСТЕРОВ

Аннотация. В статье рассмотрен вопрос относительно роли государства в создании и поддержке инновационных кластеров. Кластеры как интегрированные образования предприятий являются глобальным явлением. Они относятся к разновидности сетевых структур и отличаются присутствием инновационной составляющей, что позволяет приспособливаться к изменениям в переменчивой конкурентной среде. Процессы

их создания и функционирования проходят в региональных институциональных средах и нуждаются внимания и поддержки региональной власти. Одной из форм этой поддержки есть механизмы государственно-частного партнерства. Доказано, что концептуально кластерная политика - это важнейший инструмент технологического реинжиниринга производственной базы отечественных предприятий. Она может быть действенной при соблюдении определенных принципов. Рассмотрена их сущность и направления действия. Формирование конкурентного производства и реализация программ технологического реинжиниринга зависит от избранной модели промышленной политики. Эта политика должна учитывать исторические особенности развития и текущую ситуацию. В сегодняшней Украине такая политика имеет ситуативный и конъюнктурный характер, непосредственно зависит от доминирующей в стране общественной и экономической идеологии, формируется на основе постоянных неформальных взаимоотношений и правил поведения между государством, бизнесом и обществом, что, соответственно, определяет цели, общую стратегию и специфику инструментария развития промышленности. При разработке моделей эффективной промышленной политики в Украине следует учитывать ряд существующих организационно-управленческих и институциональных ограничений. Игнорирование приоритета промышленного развития на современном этапе создает экономическую опасность.

Ключевые слова: *инновационный кластер, государственно-частное партнерство, конкурентная среда, кластерная политика.*

Вступ. ХХІ століття ознаменувалося значними змінами у світовому господарстві під впливом глобалізації всіх сторін соціально-економічних взаємовідносин.. Особливе місце в цих процесах належить регіональній інтеграції, що обумовило появлення нових глобально орієнтованих національних та регіональних стратегій і моделей розвитку. Виникла необхідність наукового осмислення суті кластерів з позицій цілісної системи знань про їх формування, функціонування та управління. Кластери як інтегровані утворення підприємств є глобальним явищем. Вони відносяться до різновиду сітєвих структур і відрізняються присутністю інноваційної складової, що дозволяє пристосовуватися до змін в мінливому конкурентному середовищі. Процеси їх створення та функціонування проходять у регіональних інституційних середовищах та потребують уваги і підтримки регіональної влади. Однією із форм цієї підтримки є механізми державно-приватного партнерства. Процеси, пов'язані з формуванням ринкових відносин у пострадянському просторі, корінним чином змінили конкурентне середовище та на перше місце вийшли не окремі підприємства, а бізнес-групи, холдингові компанії та транснаціональні корпорації, об'єднані найбільш дохідною частиною промисловості та фінансових інститутів. Практично нівельовано вплив на інноваційно-інвестиційну та технічну політику підприємства. Корінні деформації сталися у промисловості та її базовій галузі-машинобудуванні. Фізично зношенні та морально застарілі основні фонди не дають жодного шансу на випуск конкурентоспроможної продукції, тому сьогодні немає більш актуальних завдань, ніж пошук шляхів модернізації технологічних баз промислових підприємств. Проблема навіть не в тому, щоб впроваджувати щось більш досконале. Мова йде о принципах відродження конкурентоспроможної промисловості, здатної на рівних стати частиною світової економічної системи. Перш за все, слід розібратися з технологією. В арсеналі промислових підприємств мають місце найменування різноманітних технологій від обладнання третього технологічного переділу та закінчуючи самими сучасними прецизійними станками та гнучкими виробничими системами, але сучасним виробничий комплекс визнати не представляється можливим. Потрібна зважена державна промислова політика, заснована на довгостроковій стратегії побудови конкурентоспроможного виробництва. Потребують вирішення питання пошуку і організації парето-оптимальних ринкових стосунків між учасниками кластерних формувань, державою і споживачами. Ці та інші питання потребують додаткових наукових досліджень.

Ціллю статті є визначення ролі держави в процесі створення та підтримки інноваційних кластерів та створення умов ефективної взаємодії підприємств інноваційного кластеру з отриманням бажаних результатів взаємодії, які відбуваються в партнерстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичним ядром, яке дає можливість обґрунтувати логічність та законність політики кластеризації економіки

вважаються теорія внутрішнього економічного зростання, тобто кластерна теорія М. Портера, роботи А. Вебера, А. Маршалла, Й. Шумпетера, М. Енрайта, Де Брессона, Фукс - Вільямса, С. Розенфельда, Скотта та інших зарубіжних спеціалістів.

Питаннями формування та розвитку кластерів також займалися українські теоретики та практики, як Ю. Бажал, Є. Безвушко, І С. Бушуєв, М. Войнаровський, В. Воропаєв, М. Долішній, О. Другова, Ж. Жигалевич, Ю. Кіндзерський, В. Міщенко, С. Мочерний, В. Ржепішевська, Д. Стеченко, С. Соколенко та ін. Основну увагу в цих дослідженнях зосереджено на особливостях формування та діяльності кластерів у промисловості. Дослідженням нових інструментів інноваційної політики займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як Л. Брехт, Н. Венкатраман, Т. Гесс, С. Ю. Глазьев, Т. Давенпорт, Г. Йоханссон, Ю. Кіндзерський, А. Клайкнехт, М. Кляйн, Р. Манганеллі, Г. Менш, Л. Оголева, В. Попов, Е. Райнерт, М. Робсон, П. Ромер, П. А. Страссман, С. В. Рубцов, Ю. Ф. Тельнов, Ф. Уллах, Р. Фостер, М. Хаммер, Дж. Чампі, Дж. Шорт та інші.

Проведений аналіз сучасних наукових досліджень створення та підтримки інноваційних кластерів показав, що ці процеси стримуються «методологічним вакуумом» внаслідок того, що галузеві принципи реалізації технічної політики при активній участі держави перестали бути ефективними, а відповідні нові структури кластерного розподілення виробничих підприємств та обслуговуючих їх інфраструктурних інститутів внаслідок присутності на ринку фінансово-промислових груп не вдалося сформувані. Виникає потреба у формуванні методологічних основ управління життєдіяльністю в нових умовах. Перш за все, мова йде про принципи створення нової інноваційної політики за допомогою таких її ефективних інструментів, як кластери, технологічні платформи, трансферні мережі, державно-приватне партнерство та фінансові інститути підтримки інноваційної діяльності.

У світовій практиці ці інститути у тій чи іншій мірі, апробовані, одна кщо до їх використання в комплексі як єдиної системи інноваційних перетворень потребує з'ясування.

Викладення основного матеріалу. Аналіз інноваційного середовища України, Республіки Білорусь та Республіки Казахстан, виконаний Європейською економічною комісією ООН (ЕЕК), свідчить про те, що економічний розвиток цих країн має багато спільного [1-3]. Його суть замикається в тому, що на показники інноваційної діяльності великого впливу має державна політика та втручання держав. Це необхідно «... не тільки для створення привабливих стартових умов та стимулювання інноваційної діяльності, але і для забезпечення спільних дій зацікавлених сторін, а також для виправлення дефектів ринкового регулювання шляхом створення відповідних інститутів та механізмів» [1, с.3].

Державна політика може включати широкий спектр стратегій та інструментів, здатних коригувати провали ринку, створювати напрямки розвитку приватного сектору та співпрацювати з координуванням різних зацікавлених сторін. Європейська Економічна Комісія визнає важливість підприємницьких регіональних ініціатив та пропонує інтегрувати регіональні стратегії на національному рівні з тим, щоб вони взаємодіяли та доповнилися в рамках національної політики. Пропонується забезпечити активну участь основних учасників інноваційного процесу в розробці та реалізації стратегій. Це дозволить виявити їх потенціал та розробити необхідні заходи щодо його реалізації [2, с.18]. Нові інструменти інноваційної політики в тій чи іншій мірі мають місце в практиці пострадянських держав, однак перерозподіл впливу на економіку внаслідок приватизації, глобалізації, ізольованості від світової економічної практики потребує нових підходів з позиції приведення їх у відповідність склавшимся національним особливостям.

Технологічні платформи представляють комунікаційний інструмент взаємодії-розвитку науки, бізнесу та держави, створений для активізації діяльності всіх інститутів створення перспективних комерційних технологій, продуктів та послуг. Технологічні платформи ефективні, якщо вони взаємодіють із кластерами. В Україні існують серйозні обмеження кластерної політики, однак, на думку Президента Асоціації «Укравіапром»

Віктора Попова, « потрібно піднімати питання кластерних ініціатив у різних напрямках. Світова практика довела, що ініціативи підприємств- це середній експертний рівень, професійних асоціацій - високий експертний рівень, а реалізація галузевих програм-рівень державний. Механізм формування державних програм «від підприємства до міністерства», тобто від ідей, проєктів, ініціатив на кластерних рівнях, показав найвищу ефективність управління галузями. При формуванні галузевих держпрограми потрібно залучати широке експертне коло, а не приймати рішення «нагорі» і спускати директиви виконавцям» [4].

Змінення форм власності та створення бізнес-структур на обмеженій території стало причиною ослаблення регіонального управління не тільки соціально - економічним розвитком регіонів, але також господарськими процесами в цих структурах. Із територіального розподілу праці витікають дві суперечливі тенденції: з поглиблення спеціалізації та потреба в комплексному розвитку регіонів. За умови економічної самостійності для ефективного регіонального управління необхідно подолати ці протиріччя. В умовах переходу на ринкові принципи необхідно створити сприятливі передумови раціонального сполучення комплексного розвитку регіонів та самостійних підприємств, що знаходяться на їх територіях, причому поза залежністю від їх підлеглих, організаційних структур та форм власності. Об'єктивні закономірності розвитку суспільства визначають можливість територіального управління виробництвом. Отже, громадський розподіл праці, зумовлюючи спеціалізацію виробництва(як галузеву, так і територіальну), в той же час обумовлює наявність відносно стійких функціональних зв'язків, створюючи тим самим необхідність посилення взаємозв'язку в управлінні виробництвами, що відокремилися, і інституціональними утвореннями. Потреба в територіальному управлінні виникає із-за необхідності в координуванні діяльності господарюючих об'єктів, раціональних міжгалузевих і міжрайонних зв'язків, рішенні проблем соціально-економічного розвитку регіонів, а також підвищенні ефективності виробництв. Ці завдання не реалізуються автоматично. Регіональні проблеми в загальному вигляді можуть бути вирішені, по-перше, виробленням і здійсненням регіональної політики, по-друге, вдосконаленням діючих систем управління соціально-економічними процесами в регіоні з участю на умовах узгодження інтересів усіх формувань, що знаходяться на цій території.

Аналіз практики територіального управління в країнах світової спільноти (США, Росія, Білорусія, Казахстан, Канада, Франція, Швейцарія, Німеччина, Китай, Індія і інші) показав наявні схожі проблеми і тенденції. Вибрані країни активно використовують у своїй практиці рекомендації ООН, приведені нижче. Відповідно до цих рекомендацій перед регіональними органами управління стоять наступні завдання: регулювання процесів урбанізації і створення бар'єрів для неконтрольного зростання міст; вивчення і ефективне використання місцевих природних ресурсів; раціональне розміщення і використання промислових об'єктів; забезпечення збалансованості в розвитку регіонів. Як видно, перелік рекомендацій цілком вписується в рамки завдань, які поставила практика перед технологічними платформами і інноваційними кластерами . Вивчення досвіду розвитку промислово-інноваційних кластерів важливе для української економіки тим, що він охоплює максимальну кількість вимірів їх координації, активного інформаційного обміну і розвитку інноваційного середовища. Мегарівень - наднаціональний рівень законодавчої, фінансової і стратегічної підтримки. Це характерно як для ЄС, так і для Європи в цілому. Макрорівень - рівень національних потреб в рішенні завдань, що мають державний пріоритет, включаючи стимулювання інноваційної діяльності на рівні певних галузей і країни в цілому. Мезорівень - співпраця на регіональному рівні, що отримала широкий розвиток в Європі. Регіони окремих країн співпрацюють безпосередньо, утворюючи трансграничні кластерні структури, що мають більшу ефективність, ніж національні кластери. Мікрорівень - співпраця і координація на рівні окремих компаній, включаючи великий бізнес

[5]. Ключовим орієнтиром кластерів нового покоління стала інноваційна діяльність у високотехнологічних секторах економіки. За прогнозами експертів ринок високотехнологічної продукції в період до 2030 року виросте до 10-12 трлн. доларів США, тоді як ринок сировинних ресурсів - до 1,5 трлн. доларів США. Таким чином, високотехнологічний сектор стане головним драйвером світової економічної динаміки [6].

Провідною тенденцією кластеризації сьогодні є розвиток світових інноваційних кластерів, що у тому числі виходять за рамки окремих держав - міжнародних і трансграничних. Цей чинник має дуже важливе значення для економіки України, що розвивається. Слід вирішувати не лише питання координації, але переглянути самі принципи кластерної політики. Структура і потенціал підприємництва, сконцентрованого в торгово-посередницькій сфері і сфері неторгівельних послуг, вимагають структурної модернізації вітчизняного бізнесу, формування маркетингових, технологічних і інжинірингових компетенцій у бізнесі. Потрібно концептуальну зміну підходів і методів формування і функціонування вітчизняних кластерів, ґрунтованих на активному розвитку сучасних бізнес-компетенцій і запозиченні нових технологій, з подальшим переходом до реінжинірингу і генерації власних знань і технологій.

Подальший розвиток кластерної політики реально може спиратися на існуючі бізнес-формування і обслуговуючі їх інфраструктури. Сучасна кластерна політика повинна поєднувати інфраструктурне забезпечення з впровадженням нових організаційних форм і комунікацій. Потрібна орієнтація кластерів на виробництво інноваційних продуктів і послуг в традиційних галузях економіки: машинобудуванні, оброблювальній промисловості, енергетиці, хімічній промисловості, на транспорті, в сільському господарстві і інших галузях, що становлять економіку України. Кластерна політика має бути спрямована на переклад економіки країни на формування галузей з високим рівнем продуктивності, доданої вартості і мірі переділу продукції і послуг. Її основним змістом повинне стати рішення завдань корінних перетворень технологічної основи вітчизняних підприємств, що є головною умовою формування їх перспективних конкурентних переваг.

Концептуально кластерна політика - це найважливіший інструмент технологічного реінжинірингу виробничої бази вітчизняних підприємств. Вона може бути дієвою при дотриманні певних принципів. Принцип послідовності і стратегічного підходу має на увазі облік міри підготовленості того або іншого етапу інноваційного розвитку з урахуванням прогнозних варіантів розвитку і еволюції технологій. Особливо це важливо при впровадженні зарубіжних технологій, які повинні забезпечити модернізацію економіки. Модернізації повинні передувати зміцнення інституціонального середовища і вбудовування в неї окремих бракуючих елементів інноваційної системи. В ході технологічного реінжинірингу має бути сформована цілісна і працездатна національна інноваційна система, що включає механізми взаємодії держави, бізнесу, науки і освіти, трансферу технологій і знань, національної системи компетенцій. Це створить умови для появи власних нових технологій і виробництв з високим рівнем наукомісткості. Досвід реалізації Державних програм комплексної автоматизації виробничих процесів на основі гнучких виробничих систем і робототехніки свідчить про те, що успіх таких масштабних перетворень вимагає концентрації ресурсів на пріоритетних напрямках. Цей принцип припускає зосередження ресурсів на ключових напрямках кластерного розвитку. Дуже важливо, щоб в ресурсному забезпеченні кластерної політики брали участь також фінансові інститути, включаючи банки, венчурний капітал, пенсійні фонди, лізингові компанії, компанії з управління активами і інші. Це особливо важливо в умовах безперервної кризи і загальної нестабільності. У регіонах функціонує велика кількість підприємств, що не входять до складу бізнесу, - формувань і їх розвиток може бути забезпечений тільки за умови участі в інноваційних кластерних програмах на основі спільності технологічних платформ. Як свідчить світова практика, рішення масштабних

завдань дає істотні переваги в умовах взаємовигідного державно-приватного партнерства (ГЧП). Ця практика дозволяє ефективно враховувати інтереси бізнесу, держави і регіонів. Державно-приватне партнерство - це особливий вид взаємовигідної співпраці державного і приватного секторів економіки, спрямованого на залучення приватних інвестицій в реалізацію проектів технологічного реінжинірингу машинобудівної галузі (ТРМО). При цьому держава здійснює загальний контроль і відповідає за визначення цілей проекту, його вартісні і якісні параметри, а приватний партнер переймає на себе вирішення питань оперативної діяльності - планування, фінансування, виробництво, маркетинг та ін. Основною ідеєю ГЧП є передача ризиків тому з партнерів, хто успішніше може з ними впоратися. З цієї точки зору ГЧП можна розглядати як союз держави і бізнесу, ґрунтований на розділенні і перерозподілі ризиків з метою досягнення кращих результатів [7]. Для вирішення проблеми забезпечення середовища, сприятливого для підприємництва і сприяючого створенню успішних на світовому ринку компаній необхідно проводити активну технологічну політику на основі розвиненої економічної системи забезпечення функціонування інноваційно-інжинірингових кластерів, створити умови для розвитку інноваційного підприємництва і корпоративного сектора вітчизняних високотехнологічних стартапів і провести модернізацію освітнього і дослідницького середовища для національних кластерів. Практична реалізація цих завдань здійснюється на основі дорожніх карт, як інструменту формування комплексної системи експертно-аналітичного, методологічного і організаційного забезпечення кластерної політики і реалізації програми впровадження інноваційно-інжинірингових промислових кластерів нового покоління [8].

Незважаючи, на перший погляд, на збіг цілей і завдань в питанні організації інноваційної діяльності у рамках диверсифікованої групи і окремо взятої компанії, що входить до її складу, між ними все ж існують значні відмінності. Головна відмінність полягає в тому, що менеджмент компанії, що здійснює виробничу діяльність, переслідує мету збільшення долі компанії на конкретних товарних ринках, на яких вона є присутньою, і отримання максимального прибутку від реалізації своєї продукції. В той же час метою менеджменту диверсифікованих ФПГ є розширення сфер діяльності в цілому не лише на окремих товарних ринках, але і в різних галузях економіки і сферах діяльності, фінансового і інвестиційного потоку і зрештою збільшення доходів і прибутку, а також підвищення стійкості і конкурентоспроможності усієї групи. З цієї причини на першому місці перед менеджментом ФПГ завжди стоять фінанси групи, а усе інше розглядатиметься через їх призму. Враховуючи сказане в основу концептуального підходу до організації і управління інноваційної діяльності в диверсифікованих ФПГ мають бути покладені, на нашу думку, наступні принципи:

- організація постійного потоку впровадження інновацій в усіх сферах діяльності;
- підвищення ефективності діяльності як окремої компанії, впроваджувальної інновації, так і усієї групи, в цілому;
- позитивна дія інноваційної діяльності на капіталізацію і збільшення об'ємів і швидкості фінансового потоку групи.

Для досягнення максимальної ефективності від здійснення інноваційної діяльності має бути побудована функціональна організаційна структура, що дозволяє в найкоротші терміни впроваджувати масштабні інноваційні технології [9]. Мережа трансферу технологій є складовою частиною національної інноваційної системи, що забезпечує поширення науково-технічної інформації. Місія мережі полягає в сприянні реалізації інноваційних програм і комерціалізації наукомістких технологій. Членами мережі є підприємства і організації, що займаються впровадженням інновацій. Мережева взаємодія між учасниками мережі - важлива відмінність цього інструменту від інших інструментів трансферу технологій. Концепція мережевої взаємодії для просування процесу трансферу технологій була свого часу широко підтримана США, Японією, а також в Європі, де

мережі трансферу технологій були визнані одним з основних інструментів європейської інноваційної політики, починаючи з середини 1990 років.

Технологія є найважливішим чинником виробництва і служить для промислового підприємства інструментом досягнення найвищих конкурентних переваг. Впровадження нових прогресивних видів технологій підвищує конкурентоспроможність і якість продукції, що випускається, забезпечує підприємству міцну конкурентну позицію і лідерство на ринку, збільшує норму доходності. Класична концепція технологічного реінжинірингу має на увазі революційний, стрибкоподібний розвиток науково-технологічного потенціалу підприємства. Це пояснюється тим, що модернізація і еволюція базових технологій, до деякого часу показників ефективності підприємства, що успішно справляються з цілями поліпшення, зрештою, у міру вдосконалення технологій, переходу їх в стадію зрілості і насичення ринку стають неефективними. У надрах технологічного устрою, що склався, виникають прориви принципово нових технологій, і еволюційний тип технологічного розвитку змінюється революційним. Таким чином, технологія перетворилася на рушійну силу і найважливішу конкурентну перевагу, яка визначає стратегічне майбутнє підприємства. П. Друкер відмічає, що умовою виживання в епоху конкуренції в умовах глобалізації, відкритих ринків, домінування транснаціональних і багатонаціональних корпорацій, унікальних продуктів і базових інновацій являється лідерство не відносно "близького конкурента", а в порівнянні зі світовими лідерами [11,с.92-95]. Нині виділяють наступні основні види реінжинірингу: біореінжиніринг [12]; превентивний, міжгалузевий, зв'язаний реінжиніринг, ризик-інжиніринг [13,с.53-62]; технологічний, будівельний, організаційно-виробничий, соціальний, інноваційний, комплексний реінжиніринг [14]; реінжиніринг фінансових бізнес-процесів [15 с. 34-38]; екс-реінжиніринг [16]; прямий і зворотний реінжиніринг [17] та ін. І хоча розставлення акцентів і інтерпретація підходів різні, але усі єдині в думці про важливість трьох чинників, які визначив М. Хаммер: процесне мислення, радикальна зміна і використання можливостей інформаційних технологій. [18] Усвідомлення необхідності змін підштовхує уряди і менеджмент підприємств на пошук шляхів виживання і таким безальтернативним шляхом є оновлення технологічної бази на основі інноваційних рішень, передусім, в технології виробництва. Сьогодні розриви відносно ведучих світових виробників за різними оцінками складає від 30 до 50 років і це відставання нарощується. Останнім часом різко посилилася мотивація підприємств до входження у фінансово-промислові групи. Це пов'язано з можливістю забезпечити акціонерний контроль над підприємствами і фінансово-кредитними установами в інтересах налагодження вигідних технологічних і господарських зв'язків. Багатьох притягає перспектива спільної реалізації пріоритетних виробничих і регіональних програм, отримання необхідної державної підтримки, ресурсів на поповнення обігових коштів і технічне переозброєння виробництва, освоєння довгострокових і перспективних інвестиційних проектів. За останнє десятиліття докорінно змінилася структура, підлеглість і форми власності більшості провідних промислових підприємств. Хоча географічно їх положення не змінилося, вони увійшли до складу великих бізнес-формувань - фінансово-промислових груп, холдингів, та ін. В умовах, що склалися, галузеві органи управління практично не роблять істотного впливу на ринкові орієнтири цих компаній. Особливістю бізнес-формувань є те, що вони об'єднують не лише промислові підприємства і фінансові інститути однієї країни, але поширюють свій вплив на такі структури в інших країнах. Реально українські члени фінансово-промислових груп розосереджені по території усєї України. У цих умовах підприємства, що випускають однорідну продукцію і розташовані в географічній близькості, але що полягають в різних бізнес-формуваннях не можуть бути об'єднані в кластер По-Портеру. Такий стан речей диктує необхідність перегляду самих принципів в кластерній концепції М. Портера. Ці тенденції відбивають закономірності розвитку світового виробництва і носять

універсальний характер. До таких закономірностей відносяться: концентрація капіталу шляхом злиття і поглинання; створення стратегічних альянсів; інтеграція промислового і фінансового капіталу; диверсифікація форм і напрямів діяльності. До них слід віднести і процеси глобалізації, які проявляються в створенні дочірніх структур на найпривабливіших зарубіжних ринках і зростанні транснаціональних компаній. Останнім часом стрімкими темпами розвивається нова техніка залучення засобів, яка отримала широке визнання спочатку в США, а потім і в Європі. Це механізм, при якому активи списуються з балансу підприємства, відділяються від іншого майна і передаються спеціально створеному фінансовому посередникові (Special Purpose Vehicle - SPV), а потім рефінансуються на грошовому ринку або ринку капіталу. Такий механізм дістав назву сек'юритизація і він розглядається як інноваційна форма фінансування. У числі інших закономірностей розвитку світового виробництва необхідно виділити також використання новітніх інформаційних технологій, поширення міжнародних стандартів регулювання національних ринків капіталу, товарів, послуг і праці. Чим вище міра інтернаціоналізації капіталу, тим за інших рівних умов, більше число зарубіжних відділень входить в структуру ФПП.

Характерно, що за межі країн виносяться не лише виробничі підрозділи фінансово-промислових груп, як це спостерігалось раніше, але і їх фінансові ланки, що сприяє прискоренню проведення фінансових операцій групи, дозволяє використати особливості ринкової кон'юнктури в різних країнах з максимальним ефектом, використовуючи різні курси валют, неоднакові темпи інфляції, податкові пільги та ін. В Україні реально сформовані фінансово-промислові групи, що володіють такими, що не лише ведуть машинобудівними, металургійними, хімічними і іншими підприємствами, але і величезним капіталом. До них увійшли підприємства, що склали ядра ТПК. Їх діяльність фактично підпорядкована власникам. В той же час простежується багаторівнева система взаємних інтересів між підприємствами - учасниками подібних структур і основними акторами території присутності цих підприємств - груп впливу території присутності, включаючи регіональні органи влади і населення [19]. Фактично це кластери міжгалузевого і міжрегіонального характеру. У економіці міст і регіонів країни роль кластерів була визначена діючою методологією розміщення виробництва у складі територіально-виробничих комплексів, де великі підприємства спочатку виконували градоутворювальні функції. Економіка міст навколо подібних центрів характеризувалася чітко вираженою моноспеціалізацією, основна доля населення була працевлаштована на цих підприємствах, а підприємства брали на себе відповідальність за соціальний розвиток і формування усєї градоутворювальної інфраструктури. Тому можна сміливо стверджувати, що в країні є значний досвід функціонування промислових підприємств у рамках інтегрованих структур у складі територіально-виробничих комплексів (ТПК). Метою стратегічного управління сучасним підприємством є забезпечення довгострокової стратегії його розвитку на інноваційній основі, тому управління підприємством повинно будуватися не на часткових поліпшеннях бізнес-процесів, а на радикальній зміні усєї технологічної бази. Одним з найбільш ефективних інструментів посткризової санації машинобудівних підприємств слід розглядати технологічний реінжиніринг. Поняття технологічного реінжинірингу за своєю суттю нерозривно пов'язане з поняттям інновації, як її визначив Й. Шумпетер у своїй інноваційній теорії економічного розвитку [12]. Інновація по Й. Шумпетеру викликає радикальні зміни, які спрямовані на реалізацію на порядок істотніших, ніж могли б дати просто нововведення, поліпшень на всіх напрямках - технологічному, соціальному і організаційному, створюючи передумови для подальшого економічного розвитку підприємства. Економічна теорія визнає, що інновації, а, отже, і технологічний реінжиніринг, є ключовими чинниками економічного зростання. На цьому положенні ґрунтуються інноваційні економічні теорії С. С. Ковалю, Г. Менша, А.

Клайкнехта, Д. С. Львова, С. Ю. Глазьева, Р. Фостера, П. Ромера та ін., в яких отримали подальший розвиток раніше сформульовані виведення відносно причин економічного зростання [20]. Метою стратегічного управління сучасним підприємством є забезпечення довгострокової стратегії його розвитку на інноваційній основі, тому управління підприємством повинно будуватися не на часткових поліпшеннях бізнес-процесів, а на радикальній зміні усієї технологічної бази. Одним з найбільш ефективних інструментів посткризової санації машинобудівних підприємств слід розглядати технологічний реінжиніринг. Поняття технологічного реінжинірингу за своєю суттю нерозривно пов'язане з поняттям інновації, як її визначив Й. Шумпетер у своїй інноваційній теорії економічного розвитку [9]. Інновація по Й. Шумпетеру викликає радикальні зміни, які спрямовані на реалізацію на порядок істотніших, ніж могли б дати просто нововведення, поліпшень на всіх напрямках - технологічному, соціальному і організаційному, створюючи передумови для подальшого економічного розвитку підприємства. Економічна теорія визнає, що інновації, а, отже, і технологічний реінжиніринг, є ключовими чинниками економічного зростання. На цьому виведенні ґрунтуються інноваційні економічні теорії С. С. Ковалю, Г. Менша, А. Клайкнехта, Д. С. Львова, С. Ю. Глазьева, Р. Фостера, П. Ромера та ін., в яких отримали подальший розвиток раніше сформульовані виведення відносно причин економічного зростання [21]. Уперше поняття "реінжиніринг" ввели в ужиток М. Хаммер і Дж.Чампі. Вони визначили його як принципове переосмислення і радикальну перебудову бізнес-процесів для досягнення кардинальних поліпшень критичних сучасних показників ефективності: вартості, якості, сервісу і оперативності [20]. Суть поняття технологічний реінжиніринг досить повно сформулювала Л.Н. Оголева. Під технологічним реінжинірингом вона запропонувала розуміти комплексну процедуру, яка передбачає розробку або купівлю-продаж нових НДОКР і технологій, виробничого досвіду, знань персоналу, ноу-хау з метою подальшого впровадження нових технологій виробництва і їх дифузії у виробництво для комерціалізації нових товарів і нових послуг, розширення ринкової присутності і посилення конкурентних переваг або перепроєктувало і модернізацію діючих технологій [14]. Головною характеристикою українського машинобудування є його багатокладність, що проявляється у використанні обмеженого числа нових прогресивних технологій разом з широким застосуванням застарілих. Пріоритетним завданням на сучасному етапі розвитку є відтворення машинобудівного комплексу, який формує стратегічні орієнтири для усього промислового сектора економіки. Сучасний науково-технічний прогрес немислимий без створення високотехнологічних підприємств, ґрунтованих на використанні новітніх технічних рішень, починаючи від механізації і автоматизації основних процесів організаційно-виробничої діяльності аж до інформатизації найбільш тонких функцій людських відносин, пов'язаних з управлінською діяльністю. Рішення цих завдань вимагає створення системи чіткої взаємодії держави, бізнесу, науки і освіти на основі використання ефективних інструментів інноваційного розвитку. Технологічні корпорації зацікавлені в тому, щоб використати технологічні новації і сучасні бізнес-технології для проникнення на нові ринки. Характерні прояви цих тенденцій спостерігаються в Росії, Україні, Болгарії і інших державах. Зараз здійснений перший етап, завдання якого - освоїти нові ринки збуту шляхом розміщення своїх представництв із складами готової продукції і сервісними центрами з постачанням устаткування будь-якої комплектації впродовж однієї доби. Протистояти цьому може тільки конкурентоздатне виробництво при відповідній державній підтримці. Найбільш сильні організації - машинобудівні, металургійні, хімічні, приладобудівні - що знаходяться в державній власності, віднесені до українських держхолдингів: ГАК "Титан України", ГАХК "Артем", ГАХК "Дніпровський машинобудівний завод", ГК "Укроборонпром", Концерн "Ядерне паливо", Концерн "Азовмаш", Авіаконцерн "Атонов", Корпорація "

Ивченко". Географічно вони розосереджені практично на усій території України і організаційно у кожного з них є єдиний центр підпорядкування, що дозволяє проводити погоджену технічну політику на принципах кластера. Ці і інші чинники дозволяють розглядати ці бізнес-формування як основу для реалізації кластерної політики в програмі реінжиніринга технологічної основи промислових підприємств. Найбільш високий технічний рівень виробництва характерний для ГК "Укроборонпром". Державний концерн "Укроборонпром" за своєю суттю, форматом і напрямками діяльності є не що інше, як промислово-технологічне і науково-дослідне ядро вітчизняного оборонно-промислового комплексу. Одночасно він виступає в ролі головного українського державного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності, що здійснює як експорт товарів військового і подвійного призначення, так імпорт аналогічних зарубіжних товарів. ОПК України практично вичерпав науковий і промисловий ресурс потужності, закладений ще за часів СРСР. В той же час його базові підприємства можна розглядати в якості ядра в створенні нового базису вітчизняної промисловості.

Висновки. Формування конкурентного виробництва і реалізація програм технологічного реінжинірингу залежить від обраної моделі промислової політики. Ця політика повинна враховувати історичні особливості розвитку і поточну ситуацію. Проблема вибору ефективної моделі політики досить складна і вирішити її належним чином, як засвідчила і світова і вітчизняна практика, не завжди вдається.

У сьогоднішній Україні така політика має ситуативний і кон'юнктурний характер, безпосередньо залежить від домінуючої в країні громадської і економічної ідеології, формується на основі сталих неформальних взаємовідносин і правил поведінки між державою, бізнесом і суспільством, що, відповідно, визначає цілі, загальну стратегію і специфіку інструментарію розвитку промисловості.

При розробці моделей ефективної промислової політики в Україні слід враховувати ряд існуючих організаційно-управлінських і інституціональних обмежень, про що попереджає Ю. Киндзерский. Зокрема, йдеться про необхідність розробки довгостроковою стратегії промислового розвитку. Особливе значення при цьому має збереження безпечного рівня автономності національної економіки по відношенню до світової. Ігнорування пріоритету промислового розвитку на сучасному етапі якраз створює таку небезпеку.

В пріоритетних секторах, і, в першу чергу, в машинобудуванні, потрібні спеціальні інститути розвитку. При цьому основна роль в забезпеченні стратегічного розвитку країни має бути зосереджена в державних інститутах, а виконавчій владі мають бути відведені функції регулятора.

Список літературних джерел:

1. Огляд інноваційного розвитку Республіки Білорусь. Організація Об'єднаних націй. Нью-Йорк і Женева, 2011 рік. URL: http://www.scienceportal.org.by/upload/Innovation%20Performance%20Review%20of%20Belarus%202011_rus_1.pdf
2. Огляд інноваційного розвитку Казахстану. Організація Об'єднаних націй. Нью-Йорк і Женева, 2012 рік. URL: http://www.un.org/ru/publications/pdfs/innovative_development_survey_kazakhstan_rus.pdf
3. Огляд інноваційного розвитку України. Організація Об'єднаних націй. Нью-Йорк і Женева, 2013 рік. URL: <http://www.unecsc.org/index.php?id=32861>
4. Авіабудівник України. №1 (336). Газета професійної спілки авіабудівників України. 2021 р.
5. Тугай А. М. Концепція кластерної політики в Україні / А. Ф. Гойко, В. Б. Джабейло // Економіка та держава. – 2008. – №11. – С.5-15.
6. URL: <http://institutiones.com/general/2006-razvitie-promyshlenno>
7. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300001092>
8. Ларін С.М., Хрустальов Є.Ю. Нові тенденції в організації партнерських відносин держави і бізнесу в інноваційній сфері // Фінансова аналітика: проблеми і рішення. – 2011. – № 34.
9. URL: <http://scinn.nas.gov.ua/arhiv/01/chinch.pdf>
10. Друкер П. Ефективне управління. М.: ФАИР-ПРЕСС, 2003. - 288 с.

11. Гуяр Франсіс Ж. Перетворення організації / Гуяр Франсіс Ж., Келлі Джеймс Н. // Пер. з англ. - М.: Справа, 2000. - 376 с.
12. Брянцева Л. В. Сучасна парадигма реінжинірингу // Вісник ЦІРЕ. – 2008. – вип. 24.
13. Оголева Л. Н., Чернецова Е. В., Радіковскій В. М., Реінжиніринг виробництва: навчальний посібник, під редакцією д-ра екон. Наук, проф. Л.Н. Оголева - М.: КНОРУС, 2005. - 304 с.
14. Мильніков В.В., Пушкар'ова М.Б. Реінжиніринг фінансових бізнес-процесів в умовах застосування CALS технологій // Фінансові і бухгалтерські консультації. – 2003. – №12.
15. Гнатуш А. Реінжиніринг: багато в малому // «IT Manager». - 2004. - №4 (16).
16. Робсон М., Уллах Ф. Реінжиніринг бізнес-процесів: Практичний посібник / Пер. з англ. під ред. Н. Д. Еріашвілі. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. - 222 с.
17. Hammer M. and Champy J. Reengineering the Corporation: a Manifesto for Business Revolution, London: Nicholas Brealey. – 1993.
18. URL: <http://vestnik.uapa.ru/en/issue/2010/02/10/>
19. URL: <http://knigi-uchebniki.com/predpriyatij-ekonomika/innovatsionnaya-teoriya-rosta.html>
20. Hammer M., Champy J. Reengineering the Corporation: a Manifesto for Business Revolution, London: Nicholas Brealey. – 1993.
21. Кіндзерській Ю. В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації: монографія. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». - К., 2013. - 536 с.

References:

1. Ohlyad innovatsiynoho rozvytku Respubliki Belarus'. Orhanizatsiya Ob'yednanykh natsiy. N'yu-York i Zheneva, 2011 hod. Available at: http://www.scienceportal.org.by/upload/Innovation%20Performance%20Review%20of%20Belarus%202011_rus_1.pdf
2. Ohlyad innovatsiynoho rozvytku Kazakhstana. Orhanizatsiya Ob'yednanykh natsiy. N'yu-York i Zheneva, 2012 rik. Available at: http://www.un.org/ru/publications/pdfs/innovative_development_survey_kazakhstan_rus.pdf
3. Ohlyad innovatsiynoho rozvytku Ukrayiny. Orhanizatsiya Ob'yednanykh natsiy. N'yu-York i Zheneva, 2013 rik. Available at: <http://www.unecce.org/index.php?id=32861>
4. Aviabudivnyk Ukrainy. №1 (336). Hazeta profesiinoi spilky aviabudivnykiv Ukrainy. 2021 r.
5. Tuhay A. Kontseptsiya klasternoyi polityky v Ukrayini. A. F. Hoyko, k. E. N., V. B. Dzhabejlo. Ekonomika ta derzhava. 2008. №11. s.5-15.
6. Available at: <http://institutiones.com/general/2006-razvitie-promyshlenno>
7. Available at: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300001092>
8. Larin S.M., Khrustal'ov Ye.Yu. Novi tendentsiyi v orhanizatsiyi partners'kykh vidnosyn derzhavy i biznesu v innovatsiynyi sferi // Finansova analityka: problemy i rishennya, 2011, № 34.
9. Available at: <http://scinn.nas.gov.ua/arhiv/01/chinch.pdf>
10. Druker P. Efektyvne upravlinnya. M. FAYR-PRESS, 2003. 288 s.
11. Huiyar Fransis ZH. Peretvorennya orhanizatsiyi. Huiyar Fransis ZH., Kelli Dzheymys N. Per. z anh. M. Sprava, 2000. 376 s.
12. Bryantseva L. V. Suchasna paradyhma reinzhynirynhu. Visnyk TSIRE. 2008. vyp. 24.
13. Oholeva L. N., Chernetsova E. V., Radikovskiy V. M., Reinzhynirynh vyrobnytstva: navchal'nyy posibnyk, pid redaktsiyeyu d-ra ekon. Nauk, prof. L.N. Oholeva. M. KNORUS, 2005. 304 s.
14. Myl'nikov V.V., Pushkar'ova M.B. Reinzhynirynh finansovykh biznes-protseviv v umovakh zastosuvannya CALS tekhnolohiy. Finansovi i bukhhalters'ki konsul'tatsiyi. 2003. №12.
15. Hnatush A. Reinzhynirynh: bahato v malomu. «IT Manager». 2004. №4 (16).
16. Robson M., Ullakh F. Reinzhynirynh biznes-protseviv. Praktychnyy posibnyk. Per. z anh. pid red. N. D. Eriashvili. M. YUNYTY-DANA, 2003. 222 s.
17. Hammer M. and Champy J. Reengineering the Corporation: a Manifesto for Business Revolution, London: Nicholas Brealey. 1993.
18. Available at: <http://vestnik.uapa.ru/en/issue/2010/02/10/>
19. Available at: <http://knigi-uchebniki.com/predpriyatij-ekonomika/innovatsionnaya-teoriya-rosta.html>
20. Hammer M., Champy J. Reengineering the Corporation: a Manifesto for Business Revolution, London: Nicholas Brealey. 1993.
21. Kindzers'kiy Yu. V. Promyslovist' Ukrayiny: stratehiya i polityka struktur- no-tekhnolohichnoyi modernizatsiyi: monohrafiya. NAN Ukrayiny, DU «In-t ekon. ta prohnouzv. NAN Ukrayiny». K. 2013. 536 s.

Надійшла до редакції 21.01.2021р.